

Fatih Sultan Mehmed Dönemi Mûsikî Nazariyatçıları ve Eserleri

Fatih Sultan Mehmed Period of Music Theoretics and Works

Arif DEMİR^a

^aYıldırım Beyazıt Üniversitesi
Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuvarı,
Ankara

Geliş Tarihi/Received: 14.12.2012
Kabul Tarihi/Accepted: 12.02.2013

Yazışma Adresi/Correspondence:
Arif DEMİR
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuvarı,
Ankara,
TÜRKİYE/TURKEY
arif-demir@hotmail.com

ÖZET Fatih dönemi; Osmanlı tarihinde ekonomik, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel alanda önemli gelişmelerin yaşandığı en önemli zaman dilimlerinden biridir. Dini ve pozitif ilimlerin birlikte okutulduğu, ilim adamlarının beklediği ilgiyi bulduğu, sanatın ve sanatçıların da rağbet gördüğü bu dönemde, mûsikî alanında da çok önemli çalışmalar yapılmış ve günümüze kadar ulaşan pek çok kıymetli eser ortaya konulmuştur. Mûsikî nazariyatımızın geldiği seviye açısından önemli tarih dilimi olan Fatih döneminde yazılan eserlerin vurgulanması ve o tarihlerde mûsikî ilmindeki gelişmelere işaret edilmesi gerekmektedir. Zira bu dönem, gerek Türk Mûsikîsi kaynakları açısından ve gerek Türk Mûsikîsi sahasında eser veren mûsikî müellifler bakımından oldukça parlak bir zaman dilimini oluşturmaktadır. Mûsikî alanında yapılan çalışmalarda Safiyyuddîn ve Merâğî'nin etkilerinin de büyük olduğu bu dönemde; Hızır bin Abdullah, Bedr-i Dilşâd, Fethullah Şîrvânî, Abdülaziz b. Abdülkadir Merâğî, Ladikli Mehmed Çelebi, Mahmud b. Abdülaziz b. Abdülkadir ve Ahmedoğlu Şükruallah gibi büyük müellif ve mûsikî üstadları yetişmiş ve kıymetli eserler meydana getirmişlerdir. Bu çalışmada; Mûsikî tarihimiz açısından oldukça önemli bir konuma sahip olan Fatih döneminde mûsikî nazariyatı alanında yapılan çalışmalar ve müellifleri ele alınacaktır

Anahtar Kelimeler: Mûsikî; fatih dönemi; nazariyat; ses

ABSTRACT Mohammed, the Conqueror, Period is regarded as one of the most important periods of a time during which there were significant developments in economic, political, military, social and cultural fields in the course of history of Ottoman Empire. During this period in which religious and positive sciences were co-studied, when scientists got what they deserved, during which artists and artisans were favored, many significant works in the field of music were conducted and several valuable masterpieces have survived today. Mohammed, the Conqueror, Period which could be viewed as a period during which theory of music reached a high level, should be paid close attention owing to the advances in musical scholarship in that era. This period poses a central significance not only for Turkish music resources but also in terms of the music writers working in that era. In this era, during which the influences of Safiyyudin and Meragi were felt to a large extent, music masters such as Hızır bin Abdullah, Bedr-i Dilşâd, Fethullah Şîrvânî, Abdülaziz b. Abdülkadir Merâğî, Ladikli Mehmed Çelebi, Mahmud b. Abdülaziz b. Abdülkadir and Ahmedoğlu Şükruallah were raised and they produced invaluable works as well. In this study, the works and music writers who studied in the field of theoretical music which have a great impact will be studied in detail.

Key Words: Music; fatih period; theoretical; sound

Journal of Islamic Research 2012;23(1):1-9

Osmanlı mûsikîsi, İslam dünyasında var olan mûsikî geleneğinin bir devamı ve yine onun en önemli tamamlayıcısı olarak değerlendirilmektedir. Daha önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar devrinde de mûsikî, en önemli ilim sahalarından birini oluşturmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Sultanları mûsikî ile ilgilenen ilim

adamlarına özel önem vermişler ve onlara çeşitli il-tifatlarda bulunmuşlardır. Osmanlı sarayları bu dö-nemde adeta mûsikî faaliyetlerinin merkezleri olmuştur. Sarayların bu konumunun yanında tek-keler, zaviyeler özellikle de mevlevihaneler mûsi-kînin himaye edildiği, yaşatılıp geliştirildiği yerlerin başında gelmektedir.

Mûsikî ile alakalı yapılan çalışmalarda; Os-manlı toplumunda yetişmiş 223 müelliften ve bun-lara ait 440 eserden bahsedilmektedir. Toplam 713 eserin kaleme alındığı Osmanlı döneminde ne yazık ki 273 eserin müellifi ise bilinmemektedir.¹ Mûsikî sahasındaki bu eserlerden önemli bir kısmı nazarî ve amelî mûsikîden bahsetmektedir. Eser-lerde genel olarak makamlardan, mûsikî tarihinden, deverân-ı sûfiyye ve semâ'nın caiz olup olmadığından, mûsikînin tesirinden ve mûsikî ile tedavi gibi konulardan bahsedilmektedir.

Osmanlı döneminde yazıldığı tesbit edilen eserlerden 26'sı XV. asırda yazılmış olup bunlardan büyük bir kısmı ise Fatih dönemine aittir. Fatih döneminde, mûsikî faaliyetlerin merkezi genelde İstanbul olup mûsikî konusunda yapılan çalışma-ların çoğu burada gerçekleşmiştir. Bu dönemde Fa-tih'e, mûsikî nazariyatı alanında yazılmış 3 adet eser ithaf edilip sunulmuştur.

FATİH SULTAN MEHMED (1432-1481)

29 Mart 1432 yılında Edirne'de dünyaya gelen II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) 7. Osmanlı padi-şahıdır. Sultan II. Murad ve Hüma Hatun'un oğlu olarak dünyaya gelen II. Mehmed, İstanbul'u fet-hinden sonra "Fatih" ve "Çağ açan hükümdar" namıyla anılmaya başlamıştır.

Sanatkar, şair ve alimler ile sohbet etmeyi seven Fatih, zamanının en büyük ulemalarından birisidir. Sanat ve ilim adamlarına çok önem veren Fatih, din veya mezheb gözetmeksizin tüm bilgini-leri korumuş ve sahasında ünlü pek çok alimi İs-tanbul'a getirtmiştir. Astronomi bilgini Ali Kuşçu, Ünlü Ressam Bellini bunlardan bazılarıdır. Aklî ve naklî ilimlerde söz sâhibi olan âlimlerin yetişmesi için medreseler kurmuş ve bu sayede yetişen büyük âlim ve sanatkârlar mühim eserler vermişlerdir.

Fıkıh ilminde Molla Hüsrev, tefsirde Molla Gürânî, Molla Yegân, Hızır Çelebi, matematikte Ali Kusçu, kelâmda Hocazâde zamanının büyük âlim-lerindedir. 1481 yılına kadar hükümdarlık yapan Fatih Sultan Mehmet bizzat 25 sefere katılıp yete-neği ve zekasıyla pek çok zaferler elde etmiştir. Os-manlı Devletinin bütün temel müessese ve teşkilâtı, Fâtih devrinde en mükemmel hâle gelmiştir. En-derûn Mektebini kurarak memleket için gerekli de-vlet adamı yetiştirilmesini de yine Fatih sağlamıştır.

İyi bir komutan ve devlet reisi olmasının yanında Fâtih, aynı zamanda önemli bir ilim ve sanat adamıdır. Kelâm ve matematik ilminde de devrinin en büyük otoritelerinden olan Fatih; Latince, Rumca, Arapça, Farsça ve Türkçeye bütün incelik-leriyle vâkıftır Bunda şüphesiz Fatih'in şehzadelik yıllarında devrin çok önemli ilim adamlarından aldığı eğitimin çok önemli payı vardır. "Avnî" mah-lasıyla yazdığı şiirleriyle de çok beğenilen Fatih, aynı zamanda divanı olan ilk padişaktır. Yazmış olduğu şiirlerle Fatih, şiir otoriterlerince de devrin üstatları arasında gösterilmektedir.

FATİH DÖNEMİ İLİM, KÜLTÜR, DÜŞÜNCE HAREKETLİLİĞİ

Fâtih dönemi; ilim, kültür ve düşünce bakımından en önemli dönemlerden biridir. Özellikle bu dönem ilim ve düşünce adamlarının önceki devir-lere göre yükseliş gösterdiği bir dönemdir. Bu dö-nemde özellikle Felsefe, Kelam ve Tasavvuf alanlarında yetişen önemli ilim adamları ve onların vücûda getirdiği çok sayıda eser bulunmatadır. Daha çok Tıp ve Matematik alanında ilerlemelerin gözlemlendiği bu dönemde ilim ve kültür alanında ciddi anlamda bir canlılık göze çarpmaktadır.

Bu dönemde ilmî alandaki önemli gelişme-lerde şüphesiz Fatih'in çok büyük etkisi vardır. Çünkü askeri, sosyal ve ekonomik alanda çok önemli başarılar elde eden Fatih, ilim ve düşünce dünyasına çok önem vermiştir. O bu dönemde Sahn medreselerini açtırmış, yetişmiş pek çok ilim adamını sarayına davet etmiş, yabancı kaynak ve kültürlerden yararlanmış, ünlü ilmî eserlerinin yazımını teşvik etmiş ve çeşitli organizelerle ilim ve düşünce hayatının gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir. Şehzadelik yıllarında devrin ünlü alim-

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M.Serdar Bekar, Os-manlı Mûsikî Literatürü Tarihi, IRCICA Yayınları, İstanbul 2003, s. IX.

lerden dersler alarak yetişen Fatih, yönetimin başına geçtikten sonra da sadece İslam dünyasında üretilen bilgi birikimiyle yetinmeyip, Batı'nın bilgi birikiminin de yararlanarak ilim, felsefe ve düşünce yönünü daima geliştirmiştir.

Fatih, İstanbul'un fethinin ardından Osmanlı medreseleri tarihinde bir dönüm noktası olan Sahn medreselerini açmıştır. Sahn medreseleri devletin idarî, hukukî ve ilmî alanda ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmiş olmasının yanında bu kurumlar aynı zamanda Osmanlı düşüncesinin de merkezi olmuştur. Medreselerin açılmasında ve yönetiminde tek yetkili olsa da kurulan medreselerin tüzüğü ve ders dağılımını Fatih, bir iddiaya göre Ali Kuşçu, Molla Hüsrev ve Mahmut Paşa'dan oluşan bir kurula hazırlatmıştır.² Bu medreseler daha sonra döneminin en önemli bilgin ve düşünürlerini bünyesinde barındırmış ve böylelikle ilmin sürekliliği ve gelişmesi açısından önemli roller oynamıştır.

Fatih, bilim ve düşüncenin gelişmesi için ülkeye pek çok ilim adamı davet etmiştir. Hekim Kutbeddin Acemî, Ali Kuşçu (ö. 1474), Alaattin Tûsî (ö.1482) ve benzerleri ilim adamları bu davete uyarak Osmanlı ülkesine gelmişlerdir. Düşünce ve ilim adamlarını destekleyen ve onları koruyan Fatih, Hurûfluk ve benzeri ehl-i sünnet dışı görülen kimi tarikatlara da hoşgörülle bakmıştır.

Fatih döneminde, etkisi sadece kendi dönemi ile sınırlı olmayıp daha sonraki dönemleri de etki sahasına alan pek çok ilim adamı yetişmiştir. Şüphesiz bu dönemde ortaya çıkan eserlerde daha önceden var olan birikimin de önemli bir payı vardır. Bu birikimde; filozofların, bilim adamlarının, kelimcilerin, mutasavvıfların, fakihlerin müzik müelliflerinin önemli oranda katkısı vardır. Fatih döneminde öne çıkan ilim adamları ve ortaya koydukları eserlerden bazıları şunlardır:³

Mantık alanında: Molla Hüsrev (ö. 1480)'in *Nakdu'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*'ı, Esîruddin Ebberî (ö. 1265)'nin *İsagucî'si*, Nasîruddin Tûsî'nin *Tecrîd fi İlmi'l-Mantık*'ı, Kazvinî (ö.1276)'nin *er-Risâletü's-*

Şemsiyye fi İlmi'l-Mantık'ı, Urmevî (ö. 1283)'nin *Metâliu'l-Envâr*'ı ve Teftezanî'nin *Tehzîbu'l-Mantık* adlı eseri bu alan da öne çıkmış eserlerdir.

Fizik ve Matematik alanında: Murad b. İshak'ın *Edvîyetü'l-Müfredesi*, Sabuncuoğlu'nun Türkçe *Mücerrebname'si* ile Matematik alanında; Ali Kuşçu'nun *el-Fethiyye* ve *el-Muhammediyye'si*, Alaaddin Kirmanî'nin *Bedâyü'l-Amel fi Sinâyii'l-Hiyel'i* ve *Risale-i Mir'âtiyye'si (optik)*, Muslihiddin b. Sinan'ın *Risale-i Eflâtûniyye'si* (özgöl ağırlık), Molla Lütü'nin *Tez'îfu'l-Ez'âfı* (Geometri), Sinan Paşa'nın, *Çağminî Şerhi*, Hoca-zâde'nin *Mukaddemâtu Seb' fi Ma'rifeti Kavsi Kuzah*'ı (optik) ve Hüsameddin Tokadî (ö.1450)'nin *Risâle fi Beyâni Kavzi Kuzah* adlı eserleri Fizik ve Matematik alanında öne çıkmış eserlerdir.

Fıkıh ve Kelam alanında: Molla Hüsrev (ö. 1480), Molla Lütü'nin *Risâle fi Tahkiki Vücûdi'l-Vâcib'i*, Hoca-zâde'nin *Risâle fi Bahsi'l-İlleti ve'l-Ma'lul'u*, Molla Lütü'nin *Risâle fi Tahkiki Vücûdi'l-Vâcib'i* ile yine bu dönemde Maturidî kelamcısı Neseffî'nin *Akâid'i*, Şîî kelamcısı Nasîruddin Tûsî'nin *Tecrîdu'l-Mantık ve'l-Kelam*'ı, Mutezile kelamına yakın Beyzavî'nin *Tevâliu'l-Envâr*'ı ve bu eserlere yapılan şerhler önemli çalışmalardır. Yine bu dönemde, Hızır Bey'in *Kaside-i Nuniyye'si*, Alaaddin Tûsî'nin *Kitabu'z-Zuhr'u*, Hoca-zâde'nin *Tehafütü*'ü kelam tarzı düşünceyle ilgili telif eserlerdir.

Tasavvuf ve Metafizik alanında: Fatih dönemi, tasavvuf açısından oldukça zengin görünür. Çünkü bu dönemde Hurûfler, Bayramîler ve Gülşenîler, vahdet-i vücud okulunun mensupları, Rum Abdalları ve Bektaşîler tasavvuf düşüncesi açısından önemli görünüm oluşturmaktadır.⁴ Bu dönemde tasavvuf; Vücûdiyyûn, İttihâdiyyûn, Hulûliyyûn ve muhakkikîn olmak üzere dört grup tarafından temsil edilmektedir. Alaaddin Tûsî ile Hoca-zâde'nin "Tehafüt" merkezli eserleri bu dönemde Metafizik alanda öne çıkmış eserlerdir.

FATİH DÖNEMİ MÜSİKİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Fatih dönemi, Türklerin Doğu'da ve Batı'da askeri ve siyasî açıdan ilerlemelerine paralel olarak ilim

² Mefail Hızlı, "Osmanlı'nın Klasik Döneminde Medrese", *Türkler*, Ankara 2002, XI, 431.

³ Ahmet Kamil Cihan, "Fatih Dönemi Düşünce Hayatına Genel Bir Bakış", *Er-ciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14 Yıl: 2003/1, s. 124-126; Esin Kahya, "Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bir Bakış", *Türkler*, XI, 493; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı'da Bilim ve Bilim adamları", *Türkler*, XI, 2002, S. 485.

⁴ A. Yaşar Ocak, "Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı", *Türkler*, Yeni Türkiye yayınları, Ankara 2002, C. XI, s. 23-25.

ve sanat yönünden de büyük gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Neredeyse ilmin merkezi haline gelen ülkede, her çeşit ilim dalında değerli âlimler yetişmiştir. Müsiki ile ilgili çalışmaların da hızlı bir şekilde devam ettiği bu dönemde, özellikle Türkistan ve Azerbaycan'da yoğunlaşan Türk müsikîsi çalışmalarını Osmanlı Devleti coğrafyasına doğru kaymaya başlamıştır.⁵

Fatih döneminin müsikî dünyası ve çalışmaları hakkında elimizdeki kaynaklar ne yazık ki kısıtlı ve elimizde yeterli belgeler olmamakla beraber, bu döneme yakın zamanda yazılmış tezkireler önemli bilgiler içermektedir.⁶ Fatih zamanındaki musikîşinâs ve şairlerin hayatı hakkında, Sehî (ö.1548)'nin *Heşt Bihîşt* adlı Tezkire'si⁷ ile Taşköprizâde⁸ (ö.1561)'nin *eş-Şekâiku'n-Nûmâniyye*'sinde önemli bilgiler olsa da ne yazık ki bu bilgiler yeterli değildir. Yine yeterli olmasa da bu döneme ait Bursalı Tahir⁹ ve Mehmed Süreyya'nın¹⁰ verdiği bilgiler de son derece önemlidir. Ayrıca Muallim Cevdet ve Ahmet Refik Altınay'ın yayınladıkları Fatih zamanındaki Osmanlı arşiv belgeleri de bu dönem müsikî hayatı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Fatih döneminde müsikî teorisiyle ilgili ortaya atılan fikirlerin çoğunun temeli, Safiyyuddîn (ö. 1294) ile Abdülkadir Merâgî (1360-1435)'nin kitaplarına dayanırlar. XV. yüzyılın en tanınmış müsikî alimlerinden olan Abdülkadir Merâgî'nin müsikî ile çok sayıda eser kaleme aldığı bilinmektedir. Hatta Merâgî, nazariyat alanındaki *Makâsîdu'l-Elhân*¹¹ adlı eserini Fatih'in babası II. Murad'a ithaf ettiği bilinmektedir.¹²

Gerek müsikî kaynakları ve gerekse müsikî bilginleri bakımından Fatih dönemi, oldukça parlak görülmektedir. Bu dönemde ortaya konan eserler ve müellifleri hem kendi dönemlerine hem de sonraki dönemlere damgalarını vurmuşlardır. Yazdığı şiirlerle de öne çıkmış olan Fatih, müsikî ve sanat alanında uğraş veren insanları desteklemiş ve himaye etmiştir.¹³

Fatih döneminde müsikî çalışmalarının yaygınlaşması ve gelişmesinde tekkelerin önemli bir rolü olmuştur. Başta Mevlevî tekkeleri olmak üzere müsikî eğitimi veren birçok tasavvufî kurumda yetişen bestekarlar, Osmanlı tekke müsikîsini zirveye çıkaracak önemli eserleri ortaya koymuşlardır.¹⁴

Fatih dönemi nazariyatçılarından Abdülkadir Merâgî'nin oğlu Abdülaziz b. Abdülkadir ile torunu Mahmud b. Abdülaziz b. Abdülkadir, müsikî nazariyatına önemli katkılarda bulunan isimlerdendir. Abdülaziz b. Abdülkadir, bazı ilaveler yaparak babasının *Makâsîdu'l-Elhân* adlı eserini *Nekâvatü'l-Edvâr*¹⁵ adıyla şerh ederek Farsça yazdığı bu eserini Fatih'e ithaf ederken Mahmud b. Abdülaziz b. Abdülkadir ise *Makâsîd'ul-Edvâr* adlı eseri kaleme almıştır. Fethullah Şîrvânî'nin Fatih'e ithaf ettiği *Mecelletün fi'l-Musika'sı*,¹⁶ Lâdikli Mehmet Çelebi'nin, Fâtih Sultan Mehmet'e ithaf ettiği *El Fethiyye fi'l-Müsikî*¹⁷ ve daha sonraki yıllarda II: Beyazîd'a ithaf ettiği *Zeynü'l-Elhân*'i,¹⁸ Ahmedoğlu Şükrullah'ın *Edvâr tercümesi*, Nureddin Abdurrahmân Câmî (ö. 1493)'nin *Risâle-i Müsikî'si*, Kadızâde Tirevî'nin *Müsikî Risâlesi*,¹⁹ Ahîzâde Ali Çelebi'nin *Risâletü'l-Müsikî fi'l-Edvâr* adlı Farsça eseri, Ali Şâh b. Hacı Büke'nin *Mukaddimetü'l-Usûl*²⁰ adlı eseri ve Şemsettin Nahîfî'nin *Edvar* adlı

⁵ Nuri Özcan, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Müsikî Ders Notları*, s. 13.

⁶ Fatih dönemiyle ilgili olmakla birlikte Bkz. Arel, Sadettin, "Fatih Devri Musikisi", *Musiki Mecmuası*, sayı 63, 1953; Karabay, Laika, "Fatih Devri Müsikîsi Hakkında Kısa bir Mütalaa", *Musiki Mecmuası*, sayı 63, 1953. Ayrıca bkz. Uslu Recep, *Fatih Döneminde Müsikî*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007. Fâtih devri üzerine yoğunlaşan bu kitapta; Fâtih ve müsikî çevresi, dinî-dindışı müsikî, makamlar ve Fâtih için yapılan besteler yer almaktadır.

⁷ Sehî, *Tezkire: Heşt Bihîşt* (haz. Mustafa İsen), İstanbul 1980; orijinal tıpkıbasım nşr. Günay Kut, İstanbul 1978.

⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nûmâniyye* (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul 1985.

⁹ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1915, I, 333.

¹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Heppenheim 1971, II, 161.

¹¹ Abdülkadir Merâgî, *Makâsîd'ul-Elhân*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3656. Bu eser üzerinde Cemal Karabaşoğlu Doktora tezi hazırlamıştır. Cemal Karabaşoğlu, *Abdülkadir Merâgî'nin Makâsîdu'l-Elhân* adlı Eseri, MÜİF, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

¹² İhsanoğlu, a.g.e., s.20; Akdoğan, Bayram, *Fethullah Şîrvânî ve Müsikî Risalesi Mecelletün fi'l- Müsika*, Ankara 2009, s. 58; Murat Bardakçı, *Meragali Abdülkadir*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 127.

¹³ Akdoğan, *Fethullah Şîrvânî*.., s. 25.

¹⁴ Cinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı Müsikîsi", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Târîhi*, İstanbul 1998, c. III, s. 500.

¹⁵ Abdülkadir bin Abdülaziz, *Nakavât'ul-Edvâr*, Nür-u-Osmâniye Kütüphanesi, No: 3646.

¹⁶ Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No:3449; Nuri Özcan, "Osmanlılarda Müsikî", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.III s.217.

¹⁷ Bu eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi no:3655'te bir nüshası vardır. Hakkı Tekin, *Ladikli Mehmed Çelebi ve Risâle-i Fethiyyesi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

¹⁸ Bu eser üzerinde Ruhi Kalender Doktora Tezi hazırlamıştır. Bkz. XV. Yüzyılda Müsikî Kuramı (nazariyatı) ve Zeynü'l-Elhan fi İlmi't-Telif ve'l-Evzân, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1982.

¹⁹ M. Nuri Uygun, *Kadızâde Tirevî ve Müsikî Risâlesi*, (M.Ü.S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990.

²⁰ Ahmet Çakır, *Ali Şâh B.Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri*, (M.Ü.S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

eserleri bu dönemde nazariyat alanında mûsikîde öne çıkan en önemli eserlerdendir. Bu eserlerde mûsikînin tarifinden, ıstılahlarından, makamlardan, âvâzelerden, şû'belerden, terkiplerden ve usûllerden önemli ölçüde bahsedilmektedir.

Fatih dönemi başta olmak üzere XV. yüzyılda mûsikî nazariyatçısı olmamakla birlikte, dînî mûsikînin gelişmesine yardımcı olmuş olan pek çok mûsikîşinas bulunmaktadır. Bestekâr ve şâirliği ile bir çok sanatkârın yetişmesine destek olan Eşrefoğlu Rûmî, Şems-i Rûmî, mutasavvîfâne şiiir ve besteleri ile tanınmış olan Abdürrahîm-i Tırsî (ö.1519) ve mutasavvîf Akşemseddîn bunlardan bazılarıdır.²¹

Fatih dönemi ile birlikte öncesi ve sonrasıyla bu dönemde yetişen mûsikîşinas ve bestekârlardan bazıları şunlardır: Abdülhak Fervây, Abdürrahim Şems, Ali Avvâd, Ali Can Kalenderî, Ali Sitâi, Esmâi, Bedrettin Kulehdûz, Binâyî, Cüneyd Minkar, Çulha İlyas, Emir Gazanfer, Fatır Sagîr, Hacı Hâlîl zâde, Hammam el Mısrî, Haydar Mısrî, Hâce Tâhir, Hüseyin Mardinî, İbn Harbende, Kâşkender, Mahmud Kulehdüz, Mehmed Düyek, Muhammed Lala, Mehmet Siyah Kastamonî, Mevlânâ Şems, Muhyiddin Deştî, Nasreddin İskenderânî, Numan Herevî, Öksüz Ali, Salgur Şah, Seydi Ali Çelebi, Sultan Ahmed Bağdâdî, Mevlânâ Şâvur Kastamonî, Şeyh Safây-i Semerkandî, Bayezîd b. Hubla ve Üstad İshak.²²

FATİH DÖNEMİ MÜSİKİ NAZARİYATI MÜELLİFLERİ VE ESERLERİ

Aslında Fatih dönemini de içine alan XV. asırda mûsikî ile ilgili ortaya atılan fikirlerin ve bu sahadaki eserlerin çoğunun temeli Safiyyuddîn ile Abdulkadir Merâgî'nin kitaplarına dayanmaktadır. Türk mûsikîsi nazariyatı adına günümüze kadar çalışma yapan mûsikî bilginlerinin Safiyyuddîn'den sonra en çok başvurdukları kaynakların Abdulkadir'in eserleri olmasında şüphe yoktur.

XV. yüzyılın en tanınmış mûsikî alimlerinden olan Abdulkadir Merâgî, makamlar ve usûl (ritim) konusunda bir çok değişiklik ve yenilik ortaya ko-

arak mûsikînin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Eserlerini Farsça kaleme alan Abdulkadir Merâgî, Safiyyuddîn'in yaşadığı dönemin şartları içerisinde ortaya koymaya çalıştığı mûsikî anlayışını, onun bıraktığı yerden devralmış ve mûsikî nazariyatı ile ilgili önemli katkılarda bulunmuştur. Bu özelliğinden ötürü Abdülkadir Merâgî (1360-1435), sadece yaşadığı döneme değil başta Fatih dönemi olmak üzere kendinden sonraki Türk mûsikîsi tarihinin tamamına damgasını vurmuş bir mûsikî alimidir.²³ Kendisinden sonra oğlu Abdülaziz ve torunu Mahmud ile Fatih döneminde de etkin rol oynayan Abdülkadir Merâgî mûsikî sahasında; *Kenz'ül-Elhân, Câmiu'l-Elhân*,²⁴ *Şerh'u Kitâbü'l-Edvâr*,²⁵ *Fevâid-î âşere*²⁶ ve *Makâsıdu'l-Elhân*²⁷ adlı eserleri kaleme almıştır. Çoğu eserini Farsça telif eden Merâgî, *Makâsıdu'l-Elhân adlı eserinde* mûsikî sanatının kıymeti ile birlikte kendi yaptığı sazları da anlatmaktadır.²⁸

FETHULLAH ŞİRVÂNÎ: (1417-1486)

Fethullah Şirvânî, Fatih döneminin en önemli mûsikî alimlerinden biridir. Tam adı Fethullah bin Ebû Yezid Abdullah bin Abdülaziz bin İbrahim eş-Şirvani'dir. İlk tahsilini babası Şükrullah'tan almış, ardından Serahs ve Tus'a giderek tahsiline devam etmiştir. Uluğ Bey'in kurmuş olduğu medresede usûl-i fıkıh, cedel, kelim, astronomi, geometri ve riyâzi ilimler öğrenen Şirvânî, İstanbul'un fethi esnasında Bursa'da bulunmuştur. II. Murad devrinin sonlarına doğru Anadolu'ya gelmiş burada Candaroğlu İsmail Bey'in kendisine iltifat etmesi üzerine Kastamonu medreselerinde bir müddet ders vermiştir. Bursa'da bulunduğu bu dönemde Fatih'e mûsikî üzerine yazmış olduğu *Mecellet'ün fi'l-Mû-*

²¹ Recep Uslu, "Aydınlı Şemseddin Nahîfî Ve Bilinmeyen Eserinden XV. Yüzyılda Osmanlılarda Ve Orta Asya'da Mûsikîşinaslar", *Türkler*, Ankara 2002, c.VIII, s. 589.

²² Bu kitabın Nuruosmaniye'de no:3644 ve no:3645 numarada olmak üzere iki adet nüshası bulunmaktadır. Bardakçı, *Merâgî Abdulkadir*, s. 140-142; Amnon Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, s. 171-172.

²³ Eserin bir nüshası, Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3651 numarada kayıtlı bulunan mecmuanın birinci risâlesidir. Farsça olan bu eseri, II.Murad'ın emriyle Ahmedoğlu Şükrullah Arapça nüshasından Türkçeye tercüme etmiştir.Onur Akdoğan, *Türk Müziği Bibliyografyası*, s. 9.

²⁴ Bu eserin müellif hattı, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3651/11 numarada kayıtlıdır. Bayram Akdoğan, *Fethullah Şirvânî*, s. 45.

²⁵ Abdulkadir Merâgî, *Makâsıd'ul-Elhân*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3656.

²⁶ Eserin Hicri 903'te nesih hatla yazılmış olan güzel bir nüshası, Nuruosmaniye Kütüphanesinde, No: 3656'da bulunmaktadır. Onur Akdoğan, *Türk Müziği Bibliyografyası*, Devlet Türk Müsikîsi Konservatuarı Yayınları, İzmir 1989, s. 12.

²¹ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Müsikîsi Antolojisi*, İstanbul 1942, , c.I , s.15; Nuri Özcan, "Osmanlılarda Müsikî", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.III s.217.

²² Recep Uslu, "Aydınlı Şemseddin Nahîfî Ve Bilinmeyen Eserinden XV. Yüzyılda Osmanlılarda Ve Orta Asya'da Mûsikîşinaslar", *Türkler*, Ankara 2002, c.VIII, s. 589.

sika adlı eserini sunduysa da fazla iltifat görememiştir.²⁹ Fethullah Şirvânî, Fatih'e sunduğu *Mecelletün fi'l-Musika*³⁰ adlı Arapça eserinde Yunan filozoflarının, İbn-i Sînâ'nın, Safiyyuddîn'in, Nasiruddîn Tûsî'nin ve Abdulkadir Merağî'nin eserlerinden faydalanmıştır. XV. asırda yaşayan makamlar, nağme ve perdelerin tarif ve tahlilinde önemli tenkitlerin yer aldığı bu eserin dışında Şirvânî'ya ait başka bir eser daha vardır.

Fethullah Şirvânî'nin Sultan Mehmed Hân adına kaleme aldığı, kaynaklarda Fatih Anonimi³¹ şeklinde de meşhur olmuş *Risâle fi İlmi'l mûsika*, nazariyat alanında yazılmış değerli bir eserdir.³² Bu eseri, Şirvânî'nin *Mecelletü'n fi'l-Mûsika* adlı eseri Fatih'e sunup beklediği iltifatı görememesi üzerine mevcut eserini geliştirerek yeniden kaleme aldığı tahmin edilmektedir.³³ Fethullah Şirvânî'nin muhteva yönünden *Mecelletü'n fi'l-Mûsika*'ya göre daha farklı konuları kaleme aldığı bu eser, Fatih döneminde nazariyat alanında yazılmış en iyi eserlerdendir. *Mecelletü'n fi'l-Mûsika* ile de dibaceleri aynı olan bu eser; sesin temelleri, sesin bölümleri, aralıklar, temel makamlar, bileşik makamlar, makam dizileri ve usûl konularını içermektedir. Fârâbî, İbn-i Sînâ, Safiyyuddîn Urmevî gibi nazariyatçılara atıfta bulunulan eserde özellikle adı geçen nazariyatçılar çeşitli konularda eleştirilmişlerdir.³⁴

²⁹ İhsanoğlu, a.g.e., s. XV.

³⁰ *Mecelletün fi'l-Mûsika*'nın nüshası, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde 3449 numara ile kayıtlıdır. Fethullah Şirvânî'nin *Mecelletün fi'l-Mûsika* adlı eseri hakkında Bayram Akdoğan Doktora tezi hazırlamıştır. *Fethullah Şirvânî ve Mecelletün fi'l-Mûsika Adlı Eserinin XV. yüzyıl Türk Müsiki Nazariyatındaki Yeri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996. Daha sonra bu eser *Fethullah Şirvânî ve Müsiki Risalesi Mecelletün fi'l-Mûsika* adıyla 2009 yılında kitap olarak basımı yapılmıştır.

³¹ British Museum. Or. 2361: 168b – 219b. Fatih Anonimi ile ilgili Arif Demir 2010 yılında, *Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e (Fatih Anonini) sunulan Anonim Müsiki Risalesi* adlı Doktora tezi hazırlamıştır. Farmer, "The Sources of Arabian Music" adlı eserinde Fatih Anonimi'nden "XV. yüzyılda müsikî konusunda Sultan Muhammed ibn-i Murad'a yazılmış Anonim eser" şeklinde bahsetmektedir. Bkz. Henry George, *The Sources of Arabian Music*, Leiden 1965, s.62-63. Yine Farmer, *A History of Arabian Music* adlı eserinde ise "Murad oğlu Mehmed'e yazılan Risale" anlamına gelen "Risale-i Muhammed ibn-i Murad" şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Bkz. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929 W.C., s. 246. Yine son dönem Batılı müsikî araştırmacılarından Baron Rodolphe D'Erlanger, müsikî nazariyatı sahasında kaleme aldığı "La Musigue Arabe" adlı eserinin 4. cildinin ilk bölümünü Fatih Anonimi'ne ayırmıştır. D'Erlanger, "La Musigue Arabe", adlı eserinin 4. cildinde bulunan makalenin adı "Traite anonyme dedie au Sultan Osmanlı Muhanned II." şeklindedir. Yani "Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e yazılan Anonim müsikî risalesi" demektir. Bkz. Baron Rodolphe D'Erlanger, *La Musigue Arabe*, Paris 1939, C. IV.

³² Nuri Özcan, "Osmanlılarda Müsiki", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.III s.217; İhsanoğlu, *Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi*, s.XV; Demir, *Fatih Anonimi*, s. 63-67.

³³ İhsanoğlu, *Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi*, s. 16; Arif Demir, *Fatih anonimi*, s.70-75.

³⁴ İhsanoğlu, *Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi*, s. 16.

LADİKLİ MEHMED ÇELEBİ: (Ö. 1494)

XV. yüzyıl ortalarında Amasya'ya bağlı Ladikli doğan Ladikli Mehmed Çelebi, müsikî sanatını seven ve bu sanat için çeşitli araştırmalar yapmış bir Türk Müsikîsi alimidir. Yaşadığı devirdeki müsikî sanatına vâkıf olan Ladikli Mehmed Çelebi, müsikî ile ilgili eski yeni müsikî anlayışları karşılaştırarak farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır.³⁵ Ladikli Mehmed Çelebi, müsikî nazariyatı ile ilgili iki önemli eser kaleme almıştır. Aslında muhteva bakımından aralarında fazla bir fark olmayan bu eserlerden ilki *Risâlet'ül-Fethiyye fi'l-Mûsika* adını taşımaktadır.³⁶ Müellif, bu eserini Amasya'ya bağlı Ladik kasabasında te'lif etmiş ve II. Murad'a eserini takdim etmiştir.³⁷ Müellifin diğer eseri ise *Zeyn'ül Elhân fi ilmi't-Te'lif ve'l-Evzân*'dır.³⁸ 1483 tarihinde te'lif edildiği ve onun son çalışması olarak bilinen bu eseri Ladikli, Fatih'in oğlu II. Sultan Bayezid'e sunmuştur.³⁹ Bu eser, Fethiyye'den sonra kaleme alındığı için *Fethiyye*'ye göre konular daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Her iki eserde de Ladikli Mehmed Çelebi; müsikînin tarifi, müsikî istihlaları, makamlar, âvâzeler, şû'belere, terkipler ve usûller gibi konular üzerinde durmuştur.

ABDULAZİZ BİN ABDULKADİR MERÂĞİ

Fatih dönemi Osmanlı müsikî nazariyatçılarından olan Abdülaziz, Abdulkadir Merâğî'nin küçük

³⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s. 18-21.

³⁶ Öztuna, *TMA*, II/20. Kalender, a.g.e., s. 61. Bu eserin bir nüshasının Londra'da British Museum Or: 6.629'da ve Kahire, Dârü'l-Kütüb, 364'te bulunmaktadı. Bir kopyasının Çorum-İskilip Halk Kütüphanesinde no: 972'de kayıtlıdır. Başka bir nüshasının da Tunus'ta Zeytûniye Câmîi Kütüphanesinde olduğu ve Baron d'Erlanger tarafından *La Musigue d'Arabe* adıyla Fransızca'ya çevrilerek neşredildiği bilinmektedir. Eser hakkında Doktora tezi hazırlamıştır. Hakkı Tekin, *Ladikli Mehmed Çelebi ve Risâle-i Fethiyyesi*, Niğde Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.

³⁷ Uzunçoşlu, a.g.e., c. II, s. 608; Akdoğan, *Fethullah Şirvânî ve Müsiki Risalesi*, s.40. *Fethiyye*'nin şerh ve tahkikini yapan Hâşim Muhammed er-Receb ve İhsanoğlu, Ladikli'nin bu eserini Sultan II. Bayezid için te'lif ettiğini ve ona takdim ettiğini söylemektedir. Bkz. İhsanoğlu, *Müsiki Literatürü*, s.19. Râuf Yektâ'nın naklettiği bilgiler ve Ruhi Kalender'in yorumlarına göre ise eser Fatih'e sunulmuştur. Ruhi Kalender, *Türk Din Müsiki Dersleri Ders Notları*, s. 61; Ladikli Mehmed Çelebi'nin *Fethiyye* adlı eser, *Er-Risâletü'l-Fethiyye* adıyla yayınlanmıştır. Şerh ve Tahkik: Hâşim Muhammed er-Receb, Kuveyt 1986.

³⁸ Fârâbî, *Kitâbu'l-Mûsiki el-Kebir*, Fransızca Çeviren: Baron R. D'Erlanger, Paris 1930, C.III, s. 25-26. Bu eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi No:3655'te bir nüshası vardır. Bu eser üzerinde Ruhi Kalender Doktora tezi hazırlamıştır. Bu eserin Türkçe'ye çevrilmiş bir nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi No:2192'de kayıtlıdır. Farmer, *Sources*, s. 62; Rauf Yekta, *Anadolu Müsikişinasları Hakkında Tarihi Tetebbular-1, Ladikli Mehmed Çelebi*, Anadolu Mecmuası, sayı I, 1924; Recep Uslu, "Ladikli Mehmed Çelebi zerine Şüpheler", *Müsiki Mecmuası*, Sayı 462, 1998, s. 33-38; Recep Uslu, "XV. Yüzyılda Yazılmış Türkçe Müsikî nazariyatı Eserleri", *Tarih Dergisi*, XXXVI, 1995-2000, İstanbul 2000, s. 462-463; Hakkı Tekin, *Ladikli Mehmed Çelebi ve Risâle-i Fethiyyesi*, Niğde Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.

³⁹ Ruhi Kalender, Mehmed Çelebi, *Zeyn'ül-Elhân fi ilmi't-Te'lif ve'l-Evzân*, s. 63; Cemal Karabaşoğlu, *Abdulkadir Merâğî'nin Makâsîdü'l-Elhân adlı Eseri* s. 9.

oğludur. II. Murad, Fatih ve II. Bayezid zamanlarında saray mûsikîşinasları arasında olan Abdülkadir'in oğlu Abdülaziz, babasının *Makâsîd'ul-Elhân* adlı eserine bazı ilaveler yaparak *Nekâvat'ül-Edvâr* adıyla şerh etmiştir.⁴⁰ Merâgî'nin Abdülkadirzâde diye tanınan üç oğlundan en küçüğü olan Abdülaziz, mûsikî nazariyatına dâir yazdığı eserini 1451 ya da 1452 senesinde Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf ettikten sonra İstanbul'da saraya alınmıştır.⁴¹ Babası gibi Farsça yazdığı *Nekâvatü'l-Edvâr* eserinde Abdülaziz, ayrıca Fatih'i öven bir şiirini de kendi icat ettiği iki makamda bestelemiştir.⁴² Günümüze kadar ulaşan Hâce imzalı bestelerin bir kısmının Abdülaziz'e ait olduğu da bilinmektedir.

MAHMUD BİN ABDULAZİZ BİN ABDULKADİR

Abdülkadir Merâgî'nin küçük oğlu Abdülaziz'in oğlu olan Mahmud, Fatih dönemi meşhur mûsikî nazariyatçılarından. Mûsikî konusunda iki eser yazmıştır. Bu eserlerden *Mehâsil'ül-Elhân* adlı eseri zamanımıza kadar ulaşmamıştır. İkinci eser ise *Makâsîdu'l-Elhân* adlı eser ile aynı mahiyette olan Farsça *Makâsîdu'l-Edvâr* adlı eserdir.⁴³ Eser; bir mukaddime ve sekiz fasıldan oluşmaktadır. Çeşitli resimler ve şekillerin bulunduğu eserde ölçüler, sesin ve nağmenin meydana gelişi, tellerinin tertibi, nağmeler arasında benzerlikler ve ayrılıklar, şedler ve ritmlerden bahsedilmektedir.⁴⁴ Amnon Shiloah tarafından hatalı olarak Abdülkadir Marağî'ye nisbet edilen bu eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesinde mevcuttur.⁴⁵

ŞEMSEDDİN NAHİFİ

Şems-i rûmi diye de meşhur olan Şemseddîn Nahîfi Fatih döneminde yaşayan büyük mûsikîşinaslardandır. Hayatının büyük bir kısmını II. Murad za-

manında geçiren Şemseddîn ile Hızır bin Abdullah'ın aynı şahıs olabileceği ileri sürülse de bu iddia ne yazık ki ispatlanamamıştır. Edebiyat ve mûsikî bilgisi derin olan Şemseddîn Nahîfi'nin mûsikîye dair Bursalı Mehmed Tahir'in de bahsettiği *Bereket* veya *Edvâr* adlı bir eseri ve çeşitli besteleri bulunmaktadır.⁴⁶

AHMEDOĞLU ŞÜKRULLAH: (1388-1470)

Fatih dönemi mûsikî nazariyatçısı, tarihçi, ilim ve devlet adamı olan Ahmedoğlu Şükrullah'ın II. Murad ve Fatih zamanlarında yaşamış olduğu sanılmaktadır. Mûsikîye dâir eserlerini II. Murad'ın teşvikiyle yazmış olan Ahmedoğlu Şükrullah, Fatih'in yanında iyi bir konuma sahip olmuştur.⁴⁷ Ahmedoğlu Şükrullah, Safiyuddîn Urmevî'nin *Kitab'ul-Edvâr* adlı eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir. *Terceme-i Kitab'ul-Edvâr* veya *Risale-i ff ilm'il-Edvâr* adlarıyla anılan bu eserde 35 bölüm bulunmaktadır. Ses sistemleri, makamlar ve ritmler hakkında bilgilerin verildiği eser aynı zamanda bu yüzyılda Osmanlılarda kullanılan ud, rebab, mizmar, çeng, kanun gibi mûsikî aletleri hakkında da önemli bilgiler içermektedir.⁴⁸ Mûsikî ile ilgili bu eserin dışında Ahmedoğlu Şükrullah, daha çok *Edvâr-ı mûsikî*⁴⁹ ve Farsça kaleme aldığı *Behçetü't-Tevârîh* adlı genel tarih içerikli eseriyle de tanınmaktadır.⁵⁰

KADIZÂDE TİREVÎ (Ö. 1494)

Asıl adı Kasım b. Kadızâde olan ve döneminin ünlü mûsikî ustalarından olan Kadızâde Tirevî, Fatih döneminde Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik görevinde bulunmuştur. Mûsikî konusunda derin bilgisiyle dikkat çeken Kadızâde, özellikle Mevlevî

⁴⁰ Bu eserin Nuruosmaniye kütüphanesi No: 3646'da bir nüshası vardır. Bu eser üzerinde Ferdi Koç Doktora tezi hazırlamıştır. Ferdi Koç, *Abdülaziz b. Abdülkadir Merâgî ve "Nekâvetü'l-Edvâr" İsimli Eserinin XV. Yüzyıl Mûsikî Nazariyatındaki Yeri*, AÜİF, Ankara2010;

⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlılar Zamanında Sarayda Mûsikî Hayatı*, s. 80; Recep Uslu, *Fatih Devrinde Bestekarlar ve Eserleri*, Mûsikî Mecmuası, sayı: 465, 1999, s. 25-26; Karabaşoğlu, *Abdülkadir Merâgî'nin Makâsîdu'l-Elhân adlı Eseri*, s.24.

⁴² İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 22-23.

⁴³ Mahmud bin Abdülaziz bin Abdülkadir, *Makâsîd'ul-Edvâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr.3649.

⁴⁴ Yekta, *Anadolu Mûsikîşinasları...*, s. 50; İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 25-26; Özalp, *a.g.e.*, C. I, s. 334.

⁴⁵ Nuruosmaniye Kütüphanesi, No:3649; İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 25-26; Özalp, *a.g.e.*, s. 334.

⁴⁶ Recep Uslu, "Fatih Devrinde Bestekarlar ve Eserleri", Mûsikî Mecmuası, sayı 465, 1999, s. 26. Recep Uslu, "Fatih Dönemi Mûsikîşinaslarından Şemseddin Nahîfi ve Bilinmeyen Eseri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim, Milletlerarası Musikî Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 12-15, Nisan 1999, İstanbul 2001, s. 227-238; Özalp, *a.g.e.*, s. 332-333.

⁴⁷ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 30-33; Uzunçarşılı, *Osmanlılar zamanında Sarayda Mûsikî Hayatı*, s. 80; Nuri Özcan, "XV-XVI. Asırlarda Türk Dünyasında Mûsikî", XV-XVI. Asırları Türk Asırları Yapan Değerler, İstanbul 1999, s. 236.

⁴⁸ Eserin nüshasının bir faslı Rauf Yekta tarafından Milli Tetebbular Mecmuası, C. II, s. 137-141, 233-239'da yayınlanmıştır. İçindeki çeşitli mûsikî aletleri üzerine Wilhelm Friedich 1944 yılında doktora çalışması yapmıştır. İsmail Baha Sürelsan, "Onbeşinci Asır Türk Mûsikî Müelliflerinden Ahmedoğlu Şükrullah," *Mûsikî ve Nota*, sayı 5, Mart 1970, s. 4-7; Özalp, *a.g.e.*, s. 318-320; Murat Bardakçı, "XV.Yüzyılda Yaşamış Bir Türk Müzisyeninden Öğütler," *Tarih ve Toplum*, sayı 78, 1990, s. 30-34.

⁴⁹ Bu eser üzerinde Ramazan Kamiloğlu Doktora tezi hazırlamıştır. Ramazan Kamiloğlu, *Ahmedoğlu Şükrullah ve Edvâr-ı Mûsikî Adlı Eseri*, Ankara 2007.

⁵⁰ Öztuna, *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, C. II, s. 292.

mûsikîsi ile ilgili çalışmalarını Sultan 2. Murat'a sunmasıyla da tanınmaktadır.⁵¹

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından imparatorluğun ilim yuvası olarak kurulan Sahn-ı Seman medreselerinde müderris olarak görevlendirilip burada başarılı ilim yılları geçiren Kadızâde Tirevî, daha sonra yine Padişah tarafından Bursa'ya Kadı olarak tayin edilmiştir.⁵² Klasik ilim adamlığından oldukça uzak olan Kadızâde, mûsikî ile çok yakından ilgilenmiştir. Yazmış olduğu mûsikî risalesi bu sahada çok ciddi bir çalışma olarak gösterilmektedir. Türkçe olarak yazılmış musiki eserleri arasında ilk olma özelliğini de taşıyan eserde, Türk mûsikî tarihine ışık tutacak önemli bilgiler bulunmaktadır. Makamların tasnifinin yeniden derlenerek verildiği eserde, ayrıca mûsikînin canlılar üzerindeki etkilerinden de bahsedilmektedir.

AKŞEMSEDDİN: (1390-1459)

1390 yılında Dımaşk'ta doğan Akşemseddin, Sühreverdi'nin torunlarından olup yedi yaşında babasıyla Anadolu'ya gelip Amasya'da yetişmiştir. İyi bir tahsil gördükten sonra Osmaniye Medresesi'nde müderris olan Akşemseddin aynı zamanda Tıp öğrenmiştir. 1453 yılında İstanbul'un fethi esnasında Fatih'in yanında bulunan Akşemseddin, alim ve şeyhlerdendir. Devrin padişahı Fatih üzerinde etkili olan alimlerden olan Akşemseddin, İstanbul'un fethinden sonra bir müddet Zeyrek camii'nde ders vermiştir. Bir süre sonra tekrar Göynük'e dönerek insanları tedavi etme, ders verme ve irşad etme görevlerini yerine getirmiştir. Şubat 1459 tarihinde Göynük'te vefat eden Akşemseddin'in tasavvuf ve tıbbı dair risaleleri vardır. Bunların dışında mûsikî ile ilgili *Risâle fî Devarânu'l-Sûfiyye ve Raksihim* adlı eseri ön plana çıkmaktadır.⁵³

ALİŞAH B. HACI BÜKE: (Ö. 1500)

Alişah, XV. yüzyılda Herat'ta yaşamış Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevâi himayesinde yetişmiş mûsikî âlimidir. Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip

olmadığımız Alişah, *Mukaddimetü'l-Usûf*⁵⁴ adlı nazariyat eseriyle musiki dünyasında şöhret kazanmıştır.⁵⁵

Alişah'ın *Mukaddimetü'l-Usûl* adlı eserindeki nazariyatçılığının temellerini Farabi, İbn Sînâ, Kutbüddin Şirâzî, Abdülkadir Merâgî ve özellikle de Safiyyüddîn Urmevî oluşturmaktadır. Alişah bu kişilerden oldukça istifade etmekle birlikte onları nazari bilgileri güncelleştirmeye ve daha da ileri götürmeye çalışmıştır. Özellikle yeni makam dizileri oluşturmada özellikle günümüzdeki mürekkep makam dizilerinin oluşturulması ve usullerin yeniden yapılandırılarak yeni usullerin icadı konularında çeşitli görüşler ileri sürmüştür.

ABDURRAHMAN CÂMÎ: (1414-1492)

Horasan'ın Cam şehrinde doğan Abdurrahman Câmî, *Risale-i Mûsikî* adlı çalışmasıyla bilinmektedir. Dönemin bütün ilimlerinde söz sahibi olan Câmî, Semerkand ve Tebriz'e oradan da Herat'a gitmiştir. Burada Hüseyin Baykara'nın kendisi için yaptırmış olduğu medresede mûsikî ile ilgili çeşitli dersler okutan Câmî, 1492 yılında Herat'ta vefat etmiştir.⁵⁶

Fatih döneminde yaşadığı halde mûsikî nazariyatçısı olmayıp ancak besteledikleri ilahilerle mûsikînin gelişmesine yardımcı olmuş pek çok alim bulunmaktadır. Hacı Bayram Veli ve Eşrefoğlu Rûmî bu alimlerden bazılarıdır.

SONUÇ

Fatih dönemi; ilim, kültür ve düşünce bakımından önemli ve hızlı gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Fatih; Osmanlı Yönetimine layık bir düşünce dünyasının gelişmesi için ilim ve düşünce hayatına çok önem vermiş, bu alandaki kişileri desteklemiş, dışarıdan yetişmiş ilim adamı getirtmiş, kurduğu medreseler ile Osmanlı Devletini ilim merkezi yapma yolunda önemli adımlar atmıştır.

Fatih dönemi ilim ve düşünce hayatı incelendiğinde daha çok kelim, mantık, tasavvuf ve matema-

⁵¹ M.Nuri Uygun, *Kadızade Tirevi ve Musiki Risalesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, Yüksek lisans Tezi, İstanbul 1990.

⁵² Taşköprülüzade İsmüddin Ebulhayr Ahmet efendi, *Eş-Şâiku'n-Nümâniye fî Ulemâid-Devleti'l-Osmâniye*, Neşreden: Abdülkadir Özcan, İstanbul 1985, s.189

⁵³ Akşemseddin'in eserlerinden *Menâkıb-ı Akşemseddin* adlı eseri, merhum Ali İhsan Yurd tarafından *Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Şeyh Akşemseddin'in Hayati ve Eserleri* adlı çalışma ile tercüme edilmiştir.

⁵⁴ Eser hakkında Ahmet Çakır, *Alişah b. Hacı Büke'nin Mukaddemetü'l-Usûl* adlı 1999 yılında Doktora tezi hazırlamıştır. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

⁵⁵ Eserin nüshası, İstanbul Üniversitesi Eski Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümü, 1097 No'lu bölümündedir. Owen Wright'e göre eserin bir tek nüshası bulunmaktadır. Bkz. Owen Wright, "Mûsikî", *The Encyclopedia of İslam*, Vol. VII, Leiden, New York 1993, s.687.

⁵⁶ Kamiloğlu, *Ahmedoğlu Şükrullah...*, s. 12-17.

tik alanında önemli kişilerin yetiştiği ve eserlerin yazıldığı görülmektedir. Ancak bu dönemde müzik sahasında yetişen müelliflerin ve onların ortaya koydukları eserlerin de çok önemli bir yer tuttuğu açıktır. Bu dönemde yazılan eserler kısmen daha önceki dönemlerde yetişen Safiyudîn ve Abdülkadir Merâğî'nin eserlerinin şerhi niteliğinde görünmekle beraber bu dönemde de müzik sahasında çok önemli eserler kaleme alınmıştır. Köklü bir mazisi olan Türk müzikisi bu dönemde, özellikle nazariyat alanında tekamüle doğru bir periyod izlemiştir.

Fatih dönemde nazariyat alanında kullanılan bilgiler ve ses sistemi her ne kadar bugünkü kul-

landığımız bilgiler ve ses sisteminden farklı olsalar da aslında o dönemdeki bu bilgiler bugünkü nazariyat sistemimizin ve müzik kültürümüzün temelini oluşturmuştur. Fatih döneminde kullanılan 17 aralıklı ses sistemi; günümüzde Dr. Suphi Ezgi, Rauf Yekta ve Hüseyin Sadettin Arel gibi müzik bilginleri tarafından oluşturularak kullandığımız 24 aralıklı ses sisteminin aslında temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle Fatih dönemi müzik müelliflerinin ve onların kaleme aldıkları özellikle nazariyat sahadaki eserlerinin bilinmesi, müzik müktesebatımız ve müzik geleceğimiz adına son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Bayram, Fethullah Şirvânî ve Müsiki Risalesi Mecelletü'n fi'l- Müsika, Ankara 2009.
- , Bayram, "Türk Müsikisi Tarihine Kısa Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLIX (2008), sayı 1.
- Akdoğan, Onur, Türk Müziği Bibliyografyası, Devlet Türk Müsikisi Konservatuvarı Yayınları, İzmir 1989.
- Arel, Sadettin, "Fatih Devri Musikisi", Musiki Mecmuası, sayı 63.
- Bardakçı, Murat, "XV.Yüzyılda Yaşamış Bir Türk Müzisyeninden Öğütler," Tarih ve Toplum, sayı 78, 1990.
- , Murat, Meragali Abdülkadir, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1915.
- Cihan, Ahmet Kamil, "Fatih Dönemi Düşünce Hayatına Genel Bir Bakış", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14 Yıl: 2003/1.
- Çakır, Ahmet, Alişah B.Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri, (M.Ü.S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.
- D' Erlanger, Baron Rodolphe, La Musique Arabe, Paris 1939, C. IV.
- Demir, Arif, Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e (Fatih Anonini) sunulan Anonim Müsiki Risalesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- Emiroğlu, Hüseyin, "İbn Haldun'un Mülk Teorisi ve Osmanlı Merkezleşmesi Üzerine Bir Deneme", Yeni Türkiye, Sayı: 33, Ankara Mayıs/Haziran 2000.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, Türk Müsikisi Antolojisi, İstanbul 1942.
- Fârâbî, Kitâbu'l-Müsikî el-Kebîr, Fransızca Çeviren: Baron R. D'Erlanger, Paris 1930, C.III.
- Farmer, Henry George, A History of Arabian Music, London 1929 W.C.
- , The Sources of Arabian Music, Leiden, 1965.
- Hızlı, Mefail, "Osmanlı'nın Klasik Döneminde Medrese", Türkler, Ankara 2002.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M.Serdar Bekar, Osmanlı Müsiki Literatürü Tarihi, IRCICA Yayınları, İstanbul 2003.
- , Ekmeleddin, "Osmanlı'da Bilim ve bilim adamları", Türkler, XI, 2002.
- Kahya, Esin, "Osmanlı'daki Bilimsel Çalışmalar Genel Bir bakış," Türkler, XI, Ankara 2002.
- Kalender, Ruhi, XV. Yüzyılda Müsiki Kuramı (nazariyatı) ve Zeynu'l-Elhan fi İlimi't-Telif ve'l-Evzân, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1982.
- Kamiloğlu, Ramazan, Ahmedoğlu Şükruallah ve Edvâr-ı Müsiki Adlı Eseri, Ankara 2007.
- Karabaşoğlu, Cemal, Abdülkadir Merâğî'nin Makâsidi'l-Elhân adlı Eseri, MÜİF, Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Karabay, Laika, "Fatih Devri Müsikisi Hakkında Kısa bir Mütalaa", Musiki Mecmuası, sayı 63, 1953.
- Koç, Ferdi, Abdülaziz b. Abdülkâdir Merâğî ve "Nekâvetü'l-Edvâr" İsimli Eserinin XV. Yüzyıl Müsiki Nazariyatındaki Yeri, AÜİF, Ankara2010.
- Meragi, Abdülkadir, Makâsidi'ul-Elhân, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3656.
- Ocak, Yaşar, "Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı", Türkler, Yeni Türkiye yayınları, Ankara 2002.
- Özcan, Nuri, "Osmanlılarda Müsiki", Osmanlı Ansiklopedisi, c.III.
- , Nuri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Müsiki Ders Notları.
- , Nuri, XV-XVI. Asırlarda Türk Dünyasında Müsiki, XV- XVI. Asırları Türk Asırları Yapan Değerler, İstanbul 1999.
- Öztuna, Yılmaz, Abdülkadir Merâğî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No: 916, Ankara 1998.
- Sehi, Tezkire: Heşt Bihişt (Haz. Mustafa Isen), İstanbul 1980, Orijinal tipkibasım nşr. Günay Kut, İstanbul 1978, vr. 67b.
- Shiloah, Amnon, The Theory of Music in Arabic Writings.
- Sürselan, İsmail Baha, "Onbeşinci Asır Türk Müsiki Müelliflerinden Ahmedoğlu Şükruallah," Müsiki ve Nota, sayı 5, Mart 1970.
- Süreyya, Mehmed Sicill-i Osmanî, Heppenheim 1971.
- Tanrıkorur, Cınuçen "Osmanlı Müsikisi", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1998.
- Taşköprizâde, eş-Şekâiku'n-Nümâniyye (Nşr. Ahmed Subhi Fırat), İstanbul 1985.
- Tekin, Hakkı, Ladikli Mehmed Çelebi ve Risâle-i Fethiyyesi, Niğde Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.
- Tusi, Alaaddin, Tehafütü'l-Felasife, çev: Recep Duran, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- Uslu, Recep, "Aydınlı Şemseddin Nahîfi Ve Bilinmeyen Eserinden XV. Yüzyılda Osmanlılarda Ve Orta Asya'da Müsikişinaslar", Türkler, Ankara 2002, c.VIII.
- , Recep, "Fatih Devrinde Bestekarlar ve Eserleri", Müsiki Mecmuası, sayı : 465, 1999.
- , Recep, "Fatih Dönemi Müsikişinaslarından Şemseddin Nahîfi ve Bilinmeyen Eseri", Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim, Milletlerarası Musiki Kongresi Tebliğleri, İstanbul 12-15, Nisan 1999, İstanbul 2001.
- , Recep, Fatih Döneminde Müsiki, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007
- , Recep, "Ladikli Mehmed Çelebi zerine Şüpheler", Müsiki Mecmuası, Sayı 462, 1998.
- , Recep, "XV. Yüzyılda Yazılmış Türkçe Müsiki nazariyatı Eserleri", Tarih Dergisi, XXXVI, 1995-2000, İstanbul 2000.
- Uygun, Nuri, Kadızâde Tîrevî ve Müsiki Risâlesi, (M.Ü.S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990.
- , Nuri, Kadızade Tîrevî ve Musiki Risalesi, Marmara Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, İstanbul 1990.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlılar Zamanında Sarayda Müsiki Hayatı.
- Wright, Owen, "Müsiki", The Encyclopedia of Islam, Vol. VII, Leiden, New York 1993.
- Yekta, Rauf, Anadolu Müsikişinasları Hakkında Tarihi Tetebbular-1, Ladikli Mehmed Çelebi, Anadolu Mecmuası, sayı 1, 1924.